

KRITIKA POJMU ĽUDSKEJ DÔSTOJNOSTI V KONCEPCII SUZY KILLMISTEROVEJ

MARTIN TURČAN, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra teórie práva a filozofie práva, Bratislava, SR

TURČAN, M.: Critique of the Concept of Human Dignity in the Conception of Suzy Killmister
FILOZOFIA, 77, 2022, No 1, pp. 36 – 47

The paper deals with Suzy Killmister's approach to the concept of human dignity. The author analyzes her view and argues that the concept offered by her is relativistic to the degree in which the idea of universal human rights is susceptible to collapse, even though she seems to wish to uphold it. The author points to several problems in Killmister's theory and concludes that, besides its inspiring nature, there is not a safe enough ground for its endorsement.

Keywords: Human dignity – Personal dignity – Social dignity – Status dignity – Human rights

Úvod

Kontroverznosť pojmu *ľudská dôstojnosť* v súčasnej filozofii netreba osobitne ozrejmovať. Posledné roky či desaťročia boli plodné na diskusie tohto druhu.¹ Ako je známe, praktický význam daného pojmu tkvie najmä v skutočnosti, že sa stal základom modernej koncepcie ľudských práv (Menke 2017, 171 a n.; Palovičová 2017, 68; prípadne Svák 2011, 21 – 22). Okrem iného to znamená, že zachovanie, zmena či opustenie existujúcej idey univerzálnych ľudských práv závisí (aj) od toho, ako sa pojem ľudskej dôstojnosti uchopí a zdôvodní.

K významným autorom, ktorí sa dnes pokúšajú ideu univerzálnych ľudských práv v zásade udržať, avšak revidujú pojem ľudská dôstojnosť – kľúčový pojem, od ktorého sa táto idea odvodzuje – patrí austrálska filozofka Suzy Killmisterová.² Prnáša vlastné chápanie pojmu ľudská dôstojnosť, ktoré opúšťa klasické metafyzické

¹ Problematika bola v ostatných rokoch tematizovaná aj na stránkach časopisu *Filozofia* (pozri napríklad Foltin 2021, Sedová 2021, Lohman 2018, prípadne predtým Gluchman 2004, Nemčeková 2001).

² Suzy Killmister je profesorka filozofie na austrálskej Monash University. Je autorkou množstva výstupov z oblasti sociálnej filozofie, politickej filozofie a etiky; osobitne možno zmieniť, že je napríklad spoluautorkou publikácie *The Oxford Handbook of Philosophy and Disability* (2018), v rámci ktorej spracovala práve kapitolu o dôstojnosti a úcte.

východiská (čiže nevychádza z fundacionalizmu a odmieta ideu vrodenej dôstojnosti), no je presvedčená, že toto chápanie stále dokáže plniť funkciu zdôvodnenia ľudských práv.³

Predmetom tohto príspevku je kritická analýza Killmisterovej koncepcie. Jeho štruktúra je jednoduchá: (1) Killmisterovej chápanie pojmu ľudskej dôstojnosti najskôr stručne predstavím a (2) následne ho v stati „Diskusia“ podrobím kritike. Budem argumentovať, že ide o koncepciu, ktorá pojem univerzálne ľudské práva nechráni tak, ako by si to azda sama autorka priala, respektíve že jej koncepcia ochranu ľudských práv filozoficky ohrozuje, a tiež že trpí určitým pojmovým „napätím“. Svoje tvrdenia nakoniec stručne zhrniem v závere.

1. Killmisterovej pojem dôstojnosti

Ako je známe, pojem *ľudská dôstojnosť* sa v etike i práve používa (prinajmenšom) v dvoch rámcovo odlišných významoch: (1) ako *vlastný* pojem a (2) ako *ašpiračný* pojem⁴ (Schroeder 2012, 324 – 332; Schroeder, Bani-Sadr 2017, 9 – 64; Vacura 2020, 520 – 522; Seiler, Seilerová 2010, 28; Fábry 2018, 265 a 274). Vlastný pojem sa tradične vzťahuje k človeku *ako takému* a je základom jeho neodňateľných, nescudziteľných, nezrušiteľných a nepremlčateľných práv. Dôstojnosť v tomto zmysle teda človek nemôže stratiť. Naproti tomu ašpiračný pojem sa týka akýchsi vonkajších prejavov hodnoty človeka, úcty voči nemu, a to (aj) v jeho spoločensko-kultúrnom kontexte. Predstavuje taký druh dôstojnosti, ktorý môže u rozličných ľudí existovať v rozličnej miere a o ktorý možno človeka i pripraviť. Keď napríklad povieme, že človeku, s ktorým sa zaobchádzalo neslušne, alebo dokonca kruto, že bola pošliapaná, upretá či vzatá jeho dôstojnosť, máme namysli tento druh ľudskej dôstojnosti.

Z uvedenej dichotómie vychádza vo svojich úvahách aj Suzy Killmisterová. Nôvum jej prístupu má však spočívať v tom, že na zdôvodnenie univerzálnych ľudských práv, a zároveň na vyjadrenie získateľnej a odňateľnej dôstojnosti podľa nej v skutočnosti postačuje jediný pojem. Fundacionalistické chápanie ľudskej dôstojnosti pokladá za neudržateľné, je však presvedčená, že to neznamená, že by sme mali univerzálny charakter ľudských práv v dnešnom chápaní „hodiť do koša“. Tvrdí, že ho možno založiť na odlišnom pojme, ktorý predkladá.

Killmisterová začína poukázaním na tri požiadavky (angl. *desiderata*), ktoré má pojem ľudskej dôstojnosti spĺňať – na požiadavku univerzality (*universalist desideratum*), požiadavku zraniteľnosti (*vulnerability desideratum*) a požiadavku úspechu

³ Už dlhšie poukazuje na skutočnosť, že idea ľudskej dôstojnosti je užitočným konceptom, ktorý nie je vhodné opúšťať (pozri napríklad Killmister 2010).

⁴ O ašpiračnom pojme ľudskej dôstojnosti tu pojednávam v širokom význame a nevzťahujem ho len na otázky cti (postavenia v hierarchickej štruktúre spoločnosti), ako sa to niekedy robí.

(*achievement desideratum*). Prvá požiadavka vyjadruje skutočnosť, že človeka si vážime ako ľudskú bytosť. Čiže ide o požiadavku, aby každá ľudská bytosť bola objektom našej úcty. Druhá požiadavka sa týka možnosti porušenia či straty dôstojnosti. O ľudskej dôstojnosti teda musíme byť schopní hovoriť aj ako o čomsi, čo možno stratiť. Takýto prežitok ľudia zakúšajú najmä v extrémnych situáciách (napríklad v koncentračných táboroch, pri mučení, v prílišnej biede a pod.), keď mnohí z nich povedia, že ich dôstojnosť im bola vzatá. Tretia požiadavka sa týka zohľadnenia nášho rozlišovania ľudí na dôstojnejších a menej dôstojných s ohľadom na ich pozíciu v spoločnosti, na ich zásluhy a cnosti. Ide teda o požiadavku brať vážne prínos človeka pre spoločnosť a jeho schopnosť byť vzorom. Z tohto hľadiska môže dôstojnosť existovať u rôznych ľudí v rozličnej miere (2017, 2064 – 2065).⁵

Možno povedať, že požiadavka univerzálnosti zodpovedá vlastnému pojmu ľudskej dôstojnosti, zatiaľ čo požiadavky zraniteľnosti a úspechu zodpovedajú aspiračnému pojmu. Ako som však už naznačil, Killmisterová sa pokúša predostrieť takú koncepciu pojmu ľudskej dôstojnosti, ktorá pokryje všetky tri požiadavky zároveň, pričom v jadre nebude metafyzická. Námietku, že takáto snaha je zbytočná, pretože v troch uvedených požiadavkách ide prinajmenšom o dva rôzne pojmy ľudskej dôstojnosti, pokladá Killmisterová za unáhlenú, nezohľadňujúcu „žitú skúsenosť tých, čo bedákajú, že ich dôstojnosť bola poškodená, či dokonca zničená“ (2017, 2065). Podotýka že „tým by sme stratili jednu cennú cestu k porozumeniu povahy takýchto zranení. Ak by bolo v skutočnosti možné rozvinúť koncepciu dôstojnosti, ktorá by spĺňala obe požiadavky [t. j. požiadavku univerzality i požiadavku zraniteľnosti; pozn. autora], mali by sme dobrý dôvod spraviť tak,“ (2017, 2065 – 2066). Pokiaľ ide o požiadavku úspechu, Killmisterová súhlasí s tým, že táto je menej významná ako prvé dve, avšak podľa nej „má morálnu dôležitosť, keďže sa používa ako meradlo ľudských cností. Ak by bolo možné rozvinúť koncepciu, ktorá by zohľadňovala aj požiadavku úspechu popri dvoch ďalších, potom by šlo o dôležité plus v prospech tejto koncepcie,“ dodáva (2017, 2066).

Autorka podrobuje kritike dominantné prístupy, ktoré sa zakladajú na ideách ľudskej autonómie a prirodzenosti (Killmister 2017, 2066 – 2070; Killmister 2016, 1090 – 1091; pozri tiež Killmister 2020, 6 – 9, 16 a n.). Problémy s autonómiou ako

⁵ Na inom mieste Killmisterová používa odlišné výrazy – *respect desideratum*, *fragility desideratum* a *variability desideratum* (2020, 13 – 15). Posledné dva zodpovedajú požiadavke zraniteľnosti a požiadavke úspechu. *Respect desideratum* vyjadruje skutočnosť, že ľudská dôstojnosť je určitým štandardom, respektíve spája sa s určitým štandardom – normou, ktorá káže úctu k človeku. Explicitné pridanie tejto požiadavky v jej monografii *Contours of Dignity* z roku 2020 však na danej koncepcii nič nemení, pretože s ním Killmisterová implicitne počítala už predtým. Autorka na tom istom mieste rovnako apriórne predpokladá požiadavku univerzálnosti (2020, 13 – 14), takže táto požiadavka sa ani tu z jej koncepcie nestráca.

zdrojom ľudskej dôstojnosti, rozpracovaným najmä v kantovskej tradícii, sú všeobecne známe – toto kritérium vylučuje z okruhu bytostí s dôstojnosťou niektorých ľudí (duševne postihnutých, novorodencov atď.), čím vlastne nespĺňa požiadavku univerzality (Regan 2004, 183 – 185). Apel na ideu ľudskej prirodzenosti (podstaty) je zas kritizovateľný ako „druhistický“ – prečo by mala byť naša dôstojnosť determinovaná ťažiskovo či výlučne našou DNA? (Singer, 2008, 39 a n.) Killmisterová prichádza s iným pojmom ľudskej dôstojnosti, ktorú vysvetľuje ako *spôsobilosť dodržať či porušiť osobné alebo spoločenské štandardy, a to vlastným konaním alebo i konaním iného voči nám* (2017, 2073 a n.) a v súvislosti s tým zároveň ako *spôsobilosť byť objektom úcty* (2020, 33 a 58).

Život podľa osobných štandardov samozrejme úzko súvisí s autonómiou (a tým i so sebaúctou). Osobné štandardy však podľa Killmisterovej nie sú jediným kritériom, prostredníctvom ktorých možno konštituovať ideu ľudskej dôstojnosti. Tvrdí, že zásadnú rolu tu zohrávajú predovšetkým štandardy spoločnosti, do ktorej človek patrí, teda normy, ktoré spoločnosť pokladá za záväzné pre svojich členov. Podotýka pritom, že nie všetky spoločenské normy sú relevantné pre pojem dôstojnosti. Podstatné sú len tie, ktorých porušenie spoločnosť vníma ako hanebné (*shameful*) (2017, 2071).

Z uvedeného vyplýva, že Killmisterová rozlišuje *osobnú dôstojnosť* (ktorá spočíva v sebaúcte a je založená na zachovávaní a rešpekte osobných hodnôt) a *spoločenskú dôstojnosť* (spojenú so spoločenskými hodnotami a normami).⁶ Hovorí tiež o *statusovej dôstojnosti*, ktorá súvisí s uznaním (*recognition*) človeka ako subjektu hodného úcty vzhľadom na jeho príslušnosť k určitej sociálnej (t. j. spoločnosťou rozpoznanej) kategórii (2020, 33). Voči osobnej dôstojnosti človeka konáme, keď nerešpektujeme jeho osobné hodnoty, napríklad keď ho vedieme či tlačíme k tomu, aby sa zachoval v rozpore s vlastnými etickými normami. Voči spoločenskej dôstojnosti človeka konáme, keď nerešpektujeme spoločenské normy, napríklad keď ho nútime konať v rozpore so spoločenskými predstavami o morálke. Voči statusovej dôstojnosti človeka konáme vtedy, keď sa k nemu nesprávame ako k bytosti, ktorá je hodná úcty, keď ho znevažujeme a nerešpektujeme ako subjekt (2020, 39 a n.). „Napríklad prekročiť bezdomovca, akoby tam ani nebol, znamená zlyhať v priznaní mu jednej z najzákladnejších podôb úcty,“ uvádza Killmisterová v súvislosti so statusovou dôstojnosťou (2020, 58). Je vhodné podotknúť, že statusová dôstojnosť je v tejto koncepcii nerozlučne spojená so sociálnou dôstojnosťou (2017, 2076) a že Killmisterová chápe ľudskú dôstojnosť, ktorá má byť základom ľudských práv, ako sociálnu, spoločenskú

⁶ Na inom mieste uvádza: „Porušovanie osobnej dôstojnosti je teda primárne poškodením subjektívnosti. Porušovanie spoločenskej dôstojnosti je, naopak, predovšetkým poškodením *spoločenského postavenia* obete“ (Killmister 2016, 1097).

kategoriu.⁷ Ako vyplýva zo všetkého doteraz načrtnutého, ľudská dôstojnosť podľa nej nie je človeku vrodená, ale je nadobudnutá, udelená (*conferred*). Človek ju získava na základe postoja spoločnosti (práve preto sa ďalej v príspevku sústredím najmä na Killmisterovej chápanie ľudskej dôstojnosti ako spoločenskej a statusovej dôstojnosti, keďže tieto pojmy u nej predstavujú východisko idey ľudských práv).

Pre lepšiu predstavu uvádza príklad duševne postihnutej mladej ženy menom Nora, ktorá nie je schopná chápať spoločenské normy a pri ich porušení necíti žiadnu hanbu. Jedného dňa ju skupina mladých mužov prehovorí, aby sa vyzliekla, nafotí ju v nelichotivých polohách a jej fotky rozšíri na sociálnej sieti. To, čo sa stalo, nijakým spôsobom nenaráža na Norinu *osobnú* dôstojnosť, pretože štandardy, ktoré bola navedená prekročiť, nie sú jej vlastné. Dochádza však k porušeniu jej *spoločenskej* dôstojnosti (a tým, že sa mladí muži svojím konaním Nore vysmieávajú a že je nimi zneuctená, čo uzná každý rozumný člen spoločnosti, hoci ona o tom nevie, dochádza samozrejme i k porušeniu jej *statusovej* dôstojnosti). Dotyční muži ju cielene ponížili tým, že ju primáli k prekročeniu spoločenských noriem sexuálneho správania. „Je dôležité, že ich snaha o poníženie má zmysel jedine, ak je Nora uznaná za subjekt, na ktorý sa vzťahujú normy, ku ktorých porušeniu dochádza. Podstatné je, že mladí muži si v tomto prípade volia sexuálne poníženie mladej ženy, a nie napríklad neživého predmetu, akým je kameň. Je nezmyselné snažiť sa ponížiť kamene, pretože neexistujú štandardy, ktoré by mohol kameň porušiť. Naopak, mladé ženy, hoci aj duševne postihnuté, môžu porušiť mnoho spoločenských noriem, a je to práve táto (nesporne poľutovaniahodná) skutočnosť [...], ktorá je v pozadí správania dotyčných mladých mužov. [...] Takže Nora zjavne *má* dôstojnosť, pretože podlieha spoločenským štandardom svojej spoločnosti (inak by snaha ponížiť ju nedávala žiadny zmysel). A jej dôstojnosť je zjavne *poškodená*, pretože je dotlačená prestúpiť tieto štandardy (čo je

⁷ Pokiaľ ide o spôsoby konania proti ľudskej dôstojnosti, Killmisterová rozlišuje porušenie (*violation*), hatenie (*frustration*) a zničenie (*destruction*) ľudskej dôstojnosti a približuje spôsoby takýchto konaní vo vzťahu k osobnej, spoločenskej i statusovej dôstojnosti. Príkladom porušenia osobnej a spoločenskej dôstojnosti môžu byť rôzne druhy sexuálneho znevažovania pri ktorých dochádza k porušeniu osobných či spoločenských noriem sexuálnej mravnosti (2020, 49). Príkladom porušenia statusovej dôstojnosti môže byť už zmienené bezohľadné ignorovanie úbožiaka ležiaceho na zemi, akoby tam ani nebol, teda situácia, keď človek nie je uznaný za objekt úcty (2020, 58). Naša osobná dôstojnosť je podľa Killmisterovej hatená vtedy, keď sa nám bráni v osobnom rozvoji (2020, 86), spoločenská dôstojnosť zas vtedy, keď nám druhí bránia presadzovať normy, ktoré sú spoločnosťou pokladané za zúšľachtujúce (2020, 95) a hatenie statusovej dôstojnosti popisuje ako situáciu, keď nám ostatní neuznajú žiadny priestor v určitej oblasti života (2020, 125). Zničenie našej osobnej dôstojnosti nastáva, keď sa viac nie sme schopní považovať za bytosť hodnú úcty (2020, 86), k zničeniu našej spoločenskej dôstojnosti dochádza, keď na nás už takto nenazerajú ostatní členovia spoločnosti (2020, 98) a zničením našej statusovej dôstojnosti je napokon naše vylúčenie (*exkomunikácia*) zo spoločnosti (2020, 68 a 126).

celý zmysel poníženia)“ (Killmister 2017, 2074; k tomuto príkladu pozri tiež Killmister 2020, 31 – 32).

Takéto chápanie je podľa Killmisterovej spôsobilé uspokojiť všetky tri požiadavky kladené na pojem ľudskej dôstojnosti. Skutočnosť, že Nora bola objektívne ponížená, ukazuje na *poškodenie* jej dôstojnosti (požiadavka zraniteľnosti). Skutočnosť, že spoločnosť pokladá Noru za adresáta svojich noriem, i keď nie je plne rozvinutým (duševne zdravým) človekom, ukazuje na *univerzálny* charakter ľudskej dôstojnosti (požiadavka univerzality). A do tretice, je pomerne zrejmé, že ak je dôstojnosť spoločenskou kategóriou, tak je v princípe možné aplikovať na ňu aj požiadavku *úspechu* (v závislosti od rôznej úrovne rešpektu spoločenských noriem môžu ľudia dosahovať viac či menej dôstojnosti) (2017, 2075 a 2080).

Hoci rôzne spoločnosti môžu mať rôzne štandardy a môžu ich vzťahovať na rôzne subjekty, Killmisterová tvrdí, že existuje jeden druh spoločenstva, ktoré má univerzálny rozmer. Ide o spoločenstvo *všetkých* ľudských bytostí, o *ľudskú spoločnosť*: „Tvrdím, že sociálnym faktom nášho dnešného sveta je, že sme vytvorili globálne spoločenstvo ľudských bytostí, a tým sme vytvorili ľudskú dôstojnosť. Hoci hranicami tohto ľudského spoločenstva sú hranice druhu, nie je to druhová príslušnosť *per se*, kvôli ktorej majú ľudské bytosti dôstojnosť a právo na úctu. [...] Povedané o čosi dôraznejšie: niet nič výnimočného na druhej hranici ‚ľudská bytosť‘ popri význame, ktorým sme ho zafarbili. Každopádne, každá ľudská bytosť má právo na úctu *ako* ľudská bytosť, pretože toto je časť významu, ktorý bol vytvorený pre ľudské spoločenstvo“ (2017, 2078). Na inom mieste podotýka, že ľudská dôstojnosť nie je „vrodená vlastnosť osôb, ktorá zakotvuje alebo zhrňa ich hodnotu a z ktorej sa ľudské práva odvodzujú. [...] Ľudské práva teda možno pokladať za mechanizmy, ktoré sme vytvorili na presadenie ľudskej dôstojnosti. Ľudská dôstojnosť teda slúži ako základ ľudských práv nie v tom zmysle, že by sme obsah ľudských práv mohli odvodiť priamo z pojmu ľudskej dôstojnosti, ale skôr v tom zmysle, že ľudská dôstojnosť má explanačnú prednosť pred ľudskými právami a ľudské práva slúžia na ochranu ľudskej dôstojnosti. Ťažisková myšlienka znie takto: rovnako ako aristokratická spoločnosť dospela k uznaniu štandardov dôstojnosti pre všetkých svojich členov, ako bolo napríklad právo byť oslovovaný určitým spôsobom či očakávať zloženie klobúka vo svojej prítomnosti, tak globálne spoločenstvo dospelo k uznaniu štandardov dôstojnosti pre všetkých ľudí. Inými slovami, vytvorili sme skupinu ‚človek‘ ako spoločenský druh, naplnili ju významom a hodnotou a rozšírili ju na biologickú kategóriu ‚človek‘“ (2016, 1098 – 1099).

Killmisterová teda predstavuje ľudskú dôstojnosť ako sociálny konštrukt, ako čosi, čo spoločnosť priznáva svojim členom: „Ľudská dôstojnosť sa v mojom ponímaní týka statusu, ktorý si navzájom udeľujeme“ (2020, 148). Je si vedomá kontroverznosti

svojho tvrdenia, no je presvedčená, že takýmto pojmom ľudskej dôstojnosti možno zdôvodniť univerzálny charakter ľudských práv. Uzatvára: „Hoci takýto spôsob nazerania na dôstojnosť každého neuspokojí – zvlášť neuspokojí tých, ktorí neprestávajú hľadať nejakú vrodenu črtu osôb, z ktorej môžeme odvodiť všetky ľudské práva – dúfam, že ponúka nový a potenciálne produktívny pohľad na pojem dôstojnosti i na teóriu ľudských práv. Nepochybne, z tejto úvahy vyplýva, že ľudské práva sú náhodnou črtou nášho spoločenského prostredia a mnohí sa zháčia nad touto náhodnosťou. Umožňuje nám to však vidieť veľkosť úspechu, ktorým ľudská dôstojnosť a ľudské práva sú a na ktorý máme byť právom hrdí, ale pokiaľ ide o ich ochranu, nemôžeme si dovoliť nechať sa ukolísat spokojnosťou“ (2016, 1101).

2. Diskusia

Killmisterovej prístup sa javí ako relativistický. Voči pomyselnej námietke o odlišnosti kultúr, ktorá svedčí proti požiadavke univerzality ľudskej dôstojnosti, sa síce Killmisterová explicitne bráni odkazom na univerzálne ľudské spoločenstvo, ktoré v dvadsiatom storočí prijalo ideu ľudskej dôstojnosti a univerzálnych ľudských práv. Nazdávam sa však, že takáto obrana ľudskej dôstojnosti a ľudských práv ostáva problematická. Už táto téza je totiž istým spôsobom kontroverzná a hoci ju akceptujeme, ostane nám problém relatívnosti hodnôt globálneho spoločenstva ako takého. Z koncepcie Suzy Killmisterovej totiž v podstate vyplýva, že akékoľvek (dostatočne významné) hodnotové zmeny v globálnom spoločenstve môžu mať teoreticky za následok *legitímne* zmeny v pojme ľudskej dôstojnosti a v koncepcii ľudských práv, respektíve že existujúca podoba ľudských práv tu vôbec nemusela byť, ani tu nemusí byť v budúcnosti a bude to tak v poriadku (je kontingentná, a teda len relatívne legitímna). Sama uvádza, že úcta voči ľudským bytostiam „je skôr sociálnou normou, ktorú sme vytvorili a ktorá sa môže v budúcnosti zmeniť, než nezmeniteľným morálnym faktom“ (2017, 2079).

Predstavme si teda napríklad hypotetickú situáciu, v ktorej by sa Adolfovi Hitlerovi podarilo dobyť svet a presadiť v ňom svoju doktrínu nadradenosti árijskej rasy. V takomto globálnom spoločenstve by platila téza, že skutočnú ľudskú dôstojnosť majú iba árijci (ktorí sa rozširujú do nových „životných priestorov“, pričom ich je už, povedzme, výrazne viac ako všetkých ostatných). Ostatní sú len „podľudia“, čo platí najmä o duševne postihnutých,⁸ akou je vo vyššie uvedenom príklade Nora. Čo môže Killmisterová takejto idei „ľudskej dôstojnosti“ a z nej odvodenej koncepcii „ľudských práv“ vlastne vytknúť? Námietku, že reč nemá byť o alternatívnej histórii, ale o aktuálnej, v ktorej sa presadila práve dnešná koncepcia univerzálnych ľudských práv, možno zodpovedať poukázaním na možnosť podobnej zmeny nášho aktuálneho

⁸ Netreba pripomínať historický nacistický postoj k takýmto ľuďom.

sveta v budúcnosti. Hoci sa viac vôbec nemusia zopakovať hrôzy nacizmu, nemožno vylúčiť napríklad vznik takej globálnej komunity, ktorá bude popierať niektorú z aktuálne zásadných ľudskoprávných hodnôt (napríklad vo vzťahu k určitej názorovej menšine), pričom na takomto presvedčení bude v princípe panovať „pomyslená globálna zhoda“. Problém teda môže byť v jadre podobný ako vo vyššie uvedenom kontrafaktuálnom príklade s Hitlerom. Voči hitlerovskému príkladu navyše neobstojí ani tvrdenie, že Killmisterová by mohla dané nacistické chápanie „ľudskej dôstojnosti“ kritizovať práve pre nesplnenie požiadavky univerzálnosti (*universalist desideratum*), s ktorou jej teória počíta. Teda že v duchu jej koncepcie by hitlerovské chápanie pojmu ľudskej dôstojnosti bolo vlastne nelegitímne. Sama totiž uvádza, že univerzálnosť ľudskej dôstojnosti a ľudských práv (teda ich vzťahnutie na každú bytosť ľudského druhu), je vecou *rozhodnutia* ľudského spoločenstva, ktoré „vytvorilo skupinu ‚človek‘ ako spoločenský druh, naplnilo ju významom a hodnotou a rozšírilo ju na biologickú kategóriu ‚človek‘“ (2016, 1099). Toto spoločenstvo teda môže svoj prístup v budúcnosti vlastným *rozhodnutím* zmeniť a požiadavku univerzálnosti z pojmu ľudskej dôstojnosti vypustiť. Aký dôvod by mu v tom bránil? Zdá sa, že zmysel voľby troch uvedených požiadaviek (univerzalita, porušiteľnosť a úspech) Killmisterovou je skôr fenomenologický a „aktualizačný“ (ide o akúsi fenomenologickú analýzu pojmu ľudskej dôstojnosti v kontexte dneška). Tým sa však možno prinajlepšom snažiť filozoficky vysvetliť súčasnú medzinárodnú ľudskoprávnú prax (prípadne „vylepšiť“ jej aktuálne vysvetlenie). Skutočná kritická funkcia a normatívna sila pojmu ľudská dôstojnosť sa tým každopádne oslabuje, či priamo stráca.

Bez problémov azda nie je ani pojem *spoločenstvo všetkých ľudských bytostí*, na ktorý Killmisterová odkazuje pri definovaní univerzálnej ľudskej dôstojnosti ako spoločenskej a statusovej dôstojnosti. Možno sa pýtať, či takéto „normotvorné“ spoločenstvo všetkých ľudských bytostí existuje. Ak poukážeme na OSN a napríklad na ním prijatú Všeobecnú deklaráciu ľudských práv, ktorá sa už v preambule hlási k ideí ľudskej dôstojnosti (ako to, zdá sa, chápe i sama Killmisterová), vynorí sa otázka o vzťahu medzi pojmom ľudská dôstojnosť a politikou. Táto otázka je zásadná. V aktuálnom svete by sme našli štáty, ktoré podpísali Všeobecnú deklaráciu ľudských práv, no neujalo sa v nich všeobecné presvedčenie o takom pojme ľudskej dôstojnosti, o akom hovorí daná deklarácia. A čo keby boli napríklad všetky štáty na svete diktatúrami (či už diktatúrami jednotlivca, alebo diktatúrami väčšiny) a ich zástupcovia by na spoločnom zhromaždení prijali dokument vymedzujúci „ľudské práva“? I to by bolo v poriadku, ak má byť ľudská dôstojnosť len spoločensko-politickým konceptom

(čiže, ak máme akceptovať Killmisterovej politickej⁹ koncepciu daného pojmu)?¹⁰ Zdá sa, že koncepcia univerzálnych ľudských práv jednoducho je a musí byť etickou koncepciou, vychádzajúcou z premís morálneho objektivismu, nech už ide o akúkoľvek morálno-objektivistickú teóriu. Inak stráca presvedčivosť, alebo je dokonca vnútorne rozporná.

Ako sme videli, Killmisterová sama naznačuje, že aktuálny svet, v ktorom vládne idea univerzálnych ľudských práv, založených na pojme ľudská dôstojnosť, je *lepšia* ako svety, ktoré tu boli v predchádzajúcich dobách. V akom zmysle je však tento svet lepší? Aby jej vyjadrenie, že rozpoznanie idey ľudskej dôstojnosti a univerzálnych práv človeka „je úspechom, na ktorý máme byť právom hrdí“ a ktorý sa nemáme prestať snažiť chrániť (2016, 1101), malo zmysel, náš aktuálny svet musí byť (aj) *morálne lepšia* (morálne prijateľnejšia) ako tie predchádzajúce, a to *objektívne*. Inak konštatovanie o potrebe oprávnenej hrdosti a ochrany stráca obsah. Ak teda Killmisterová vychádza z nejakých morálno-objektivistických východísk, je potrebné, aby túto skutočnosť do svojej koncepcie pojmu ľudskej dôstojnosti zahrnula (trebárs aspoň tak, ako sa o to snažia niektorí utilitaristi, ktorí síce ľudskú dôstojnosť pokladajú tiež len za konštrukt, avšak za užitočný konštrukt, ktorý sa z hľadiska maximalizácie úžitku musí vyznačovať určitou stabilitou).¹¹

Dovolím si povedať, že Killmisterovej koncepcia má napokon svoje úskalie aj z hľadiska úsilia zastrešiť uvedené tri požiadavky (teda požiadavku univerzality, požiadavku porušiteľnosti a požiadavku úspechu) pod jediný pojem ľudskej dôstojnosti. Je síce pravda, že ak za zdôvodnenie ľudskej dôstojnosti pokladáme *rozhodnutie spoločnosti* (s ohľadom na voľbu štandardov správania človeka a správania iných voči človeku, resp. úcty voči človeku, potom možno všetky tri požiadavky v istom (obmedzenom) zmysle skryť pod jednu strechu. Teda platí, že „neodňateľná“ i porušiteľná dôstojnosť sú iba výsledkom *postoja* spoločnosti voči jednotlivcovi, a nie je to tak, že

⁹ Nejde pritom, samozrejme, o politickú teóriu ako takú, v jadre ktorej by bola idea ľudskej dôstojnosti, ale o teóriu ľudskej dôstojnosti, ktorá chápe ľudskú dôstojnosť ako politicky determinovanú. Killmisterová sama uvádza, že jej cieľom je „skôr preskúmať zmysel a význam dôstojnosti, než rozpracovať súhrnnú morálnu alebo politickú teóriu dôstojnosti“ (2020, 4).

¹⁰ Dalo by sa namietnuť, že diktatúry jednotlivcov či úzkych skupín nereprezentujú vôľu svojich občanov. Aj ony však dokážu aspoň čiastočne indoktrinovať predstavy širokých mas. I v prípade odmietnutia argumentu diktatúrou jednotlivca či malej skupiny pritom ostáva zachovaný argument diktatúrou väčšiny: Čo keby výrazná väčšina obyvateľov sveta – či už z presvedčenia, alebo len z kolaborantstva – dospela k záveru, že určitá skupina ľudí dôstojnosť nemá (napr. už spomínaný príklad hypotetického víťazstva fašizmu, vďaka porážke ktorého sa predsa dnes v medzinárodnom spoločenstve o ľudskej dôstojnosti hovorí)?

¹¹ K vzťahu utilitarizmu a ľudských práv pozri napríklad Hapla (2020). Hapla sa pokúša o argumentáciu, že človek môže byť utilitaristom a zároveň vyznávačom idey univerzálnych ľudských práv. Podmienkou je však podľa neho akceptovať ľudské práva ako legálne, nie morálne práva, a akceptovať východisko utilitarizmu pravidiel, nie utilitarizmu činu.

by prvá pramenila z jeho podstaty či z nejakých iných metafyzických predpokladov, zatiaľ čo druhá by bola, povedzme, výlučne kultúrno-spoločensky podmienená (napríklad otázka úcty k sudcom, kráľom a pod.). Avšak ani tak sa pojmový rozdiel medzi zdôvodnením ľudských práv a aspiráciou na určité vonkajšie manifestácie ľudskej hodnoty v skutočnosti neodstráni. Stále totiž platí, že keď hovoríme o dôstojnosti ako o *základe ľudských práv* (hoci nemusí ísť o fundacionalistickú koncepciu, ale môže ísť pokojne o koncepciu, akú ponúka Killmisterová), a keď o nej hovoríme ako o čomsi, *na čo má človek právo*, zo sémantického hľadiska hovoríme o dvoch rôznych veciach. Ide teda o dva rôzne pojmy. Ani argument, že potrebujeme len jeden pojem, aby sme „nestratili jednu cennú cestu k porozumeniu povahe zranení“ ľudí, ktorých „žitá skúsenosť“ je spojená s nárekom, „že ich dôstojnosť bola poškodená, či dokonca zničená...“ (Killmister 2017, 2065 – 2066), na tom nič nezmení. Tento Killmisterovej argument sa navyše môže týkať len osobnej dôstojnosti, ktorá pre zdôvodnenie ľudských práv nie je ani v jej koncepcii určujúca.¹² Rozhodujúca je pre ňu predsa spoločenská, respektíve statusová dôstojnosť človeka. K získaniu odpovede na otázku (ne)odňateľnosti dôstojnosti, ktorá má byť základom ľudských práv, subjektívne ľudské prežívanie jej straty (presvedčenie, že nás spoločnosť odvrhla, alebo že na nás celý svet zabudol) nijako neprispieva a problém treba skúmať iným spôsobom. Aj keď túto dôstojnosť nevymedzíme ako vrodenuú, ale len ako spoločensky determinovanú, na fakte, že spoločnosť sa rozhodla alebo naopak nerozhodla nejakému človeku ju odňať, jeho osobné vnímanie nič nezmení, ani ho nutne nedokazuje (napríklad mučený človek môže nadobudnúť dojem, že jeho spoločnosť, ktorá takémuto činu nezabránila, ním opovrhne; vôbec to však nemusí byť pravda).

¹² Pričom aj v súvislosti s osobnou dôstojnosťou sa možno pýtať, či ľudské presvedčenie o strate vlastnej dôstojnosti (stratenie sebaúcty) nie je v kritických situáciách, akou je napríklad mučenie, zakalené bolesťou natoľko, že je nesprávne. Raimond Gaita napríklad poukazuje na prípad Jeana Améryho, ktorý prežil brutálne mučenie gestapom, s čím sa nevedel vyrovnáť a napokon, dlho po vojne, spáchal samovraždu (Gaita 2006, 261 – 262). Predstavme si, že dôvodom samovraždy je v takomto prípade presvedčenie dotyčného, že mučením stratil svoju ľudskú dôstojnosť. Znamená to, že tento človek nemá objektívny morálny nárok voči svojim mučiteľom, aby v mučení nepokračovali, respektíve aby boli za tento čin potrestaní? Ak takýto nárok (právo) má a ak má mať ľudská dôstojnosť pred ľudskými právami explanačnú prednosť, tak by dotyčný mal dospieť k záveru, že svoju dôstojnosť nestratil. Alternatívou je cesta Dorris Schroederovej (2012, 334), ktorá poradie vzťahu ľudskej dôstojnosti a ľudských práv obracia. Ako tretia možnosť nám ostane číry morálny relativizmus (resp. nihilizmus), ktorý však, ako už som uviedol, ideu ľudských práv zásadne podkopáva. Keby sme teda napriek všetkému chceli mať len jeden pojem ľudská dôstojnosť, tak sa na rozdiel od Killmisterovej domnievam, že by sme mohli nanajvýš povedať, že to, čo sa pácha na človeku, ktorého mučia, je *hlbokou urážkou* jeho dôstojnosti, nie jej *odňatím* (čo ona, naopak, odmieta; 2017, 2077 – 2079).

Dovolím si teda skonštatovať, že hoci koncepcia Suzy Killmisterovej prináša niektoré zaujímavé podnety a diskusiu o ľudskej dôstojnosti vlastným spôsobom obohacuje, z ľudskoprávneho i pojmového hľadiska sa nejaví ako dostatočne uspokojivá.

Záver

V príspevku som si všimol, ako pojem *ľudská dôstojnosť* navrhuje chápať austrálska filozofka Suzy Killmisterová, ktorá odmieta jeho tradičné metafyzické zdôvodnenie a kriticky hodnotí zdôrazňovanie rozdielu medzi vlastným a ašpiračným pojmom. Tvrdí, že nepotrebujeme dva pojmy ľudskej dôstojnosti, ale vystačíme si s jediným. Metafyzické východiská nahrádza voluntaristickými a pojem ľudská dôstojnosť, ktorý je základom ľudských práv, zdôvodňuje rozhodnutím globálneho spoločenstva ľudských bytostí. Možno povedať, že tým ho činí natoľko relatívnym, že sa vytráca jeho kritická funkcia a schopnosť chrániť ideu univerzálnych ľudských práv za akýchkoľvek okolností, hoci túto ideu Killmisterová zjavne podporuje a pokladá ju za cennú. Ľudská dôstojnosť je teda pre ňu determinovaná najmä spoločensky. Ide o sociálny konštrukt, ktorý môže teoreticky podliehať najrôznejším zmenám. V tomto ohľade som sa v príspevku nesnažil priamo vyvrátiť pravdivosť Killmisterovej tvrdení o čisto spoločenskej (politickej) povahe pojmu ľudskej dôstojnosti. Poukázal som len na skutočnosť, že ak takéto chápanie uznáme, jeho dôsledky sa dostanú do rozporu s požiadavkami súčasnej ľudskoprávnej praxe, ktoré si sama autorka cení. Otázky možno klásť i v súvislosti s vymedzením univerzálného spoločenstva všetkých ľudských bytostí, ktoré ma byť pôvodcom ľudskej dôstojnosti. Killmisterovej koncepcia nie je celkom uspokojivá ani zo sémantického hľadiska. Spôsob, akým sa usiluje zlúčiť rôzne významy slova *ľudská dôstojnosť*, sa javí ako nadbytočný. Hoci má tento krok za cieľ šľachetné prejavenie súcitu s človekom v ťažkej existenciálnej situácii utrpenia, v ktorej dotyčný prežíva „stratu“ či „zničenie“ vlastnej dôstojnosti, možno sa obávať, že mu v skutočnosti robí „medvediu službu“, keďže ochranu ľudskej dôstojnosti a idey univerzálnych ľudských práv nezdôvodňuje eticky, ale spoločensko-politicky, čím ju argumentačne oslabuje.

Literatúra

- FÁBRY, B. (2018): Etika a právo, in: Kolektív autorov: *Aktuálne otázky teórie práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 257 – 274.
- FOLTIN, M. (2021): Morálno-normatívne zdôvodnenie ľudských práv. *Filozofia*, 75 (1), 46 – 58. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2021.76.1.4>
- GAITA, R. (2006): Torture: The Lesser Evil? *Tijdschrift voor Filosofie*, 68 (2), 251 – 278.
- GLUCHMAN, V. (2004): Ľudská dôstojnosť a neutilitaristická konzekvencialistická etika sociálnych dôsledkov. *Filozofia*, 59 (7), 502 – 507.
- HAPLA, M. (2020): Utilitarismus a lidská práva. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 28 (3), 321 – 336. DOI: <https://doi.org/10.5817/CPVP2020-3-1>

- KILLMISTER, S. (2010): Dignity: not such a useless concept. *Journal of Medical Ethics*, 36 (3), 160 – 164.
- KILLMISTER, S. (2016): Dignity, Torture, and Human Rights. *Ethical Theory and Moral Practice*, 19 (5), 1087 – 1101. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10677-016-9725-6>
- KILLMISTER, S. (2017): Dignity: personal, social, human. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, 174 (8), 2063 – 2082. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11098-016-0788-y>
- KILLMISTER, S. (2020): *Contours of Dignity*. Oxford: Oxford University Press.
- LOHMANN, G. (2018): K metodologickým otázkam antropológie a „obrazu človeka“ s „ľudskou dôstojnosťou“. *Filozofia*, 73 (8), 660 – 674.
- MENKE, CH. (2017): Ľudská dôstojnosť. In: Pollmann, A. – Lohmann, G. (eds.): *Ľudské práva: interdisciplinárna príručka*. Bratislava: Kalligram, 170 – 177.
- NEMČEKOVÁ, M. (2001): Poznámky ku konceptu ľudskej dôstojnosti. *Filozofia*, 56 (5), 300 – 308.
- PALOVIČOVÁ, Z. (2017): *Ambivalentnosť ľudských práv a neurčitost' ich pojmu z pohľadu filozofie*. Bratislava: Veda.
- REGAN, T. (2004): *The Case for Animal Rights*. Berkeley: University of California.
- SEDOVÁ, T. (2021): Fenomén ľudskej dôstojnosti, jej pojem a vzťah k ľudským právam. *Filozofia*, 76 (5), 317 – 332. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2021.76.5.1>
- SEILER, V., SEILEROVÁ, B. (2010): *Ľudská dôstojnosť – axióma ľudských práv*. Bratislava: Vladimír Seiler a Božena Seilerová.
- SCHROEDER, D. (2012): Human Rights and Human Dignity: An Appeal to Separate the Conjoined Twins. *Ethical Theory and Moral Practice*, 15 (3), 323 – 335. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10677-011-9326-3>
- SCHROEDER, D., BANI-SADR, A.-H. (2017): *Dignity in the 21st Century: Middle East and West*. Cham: Springer.
- SINGER, P. (2008): *Spisy o etickom žití*. Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov.
- SVÁK, J. (2011): *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch. I. zväzok*. Žilina: Eurokódex.
- VACURA, M. (2020): Problém založení a legitímace lidských práv. *Filozofia*, 75 (7), 513 – 526. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2020.75.7.1>

Martin Turčan
Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
Katedra teória práva a filozofie práva
Šafárikovo námestie 6
P. O. BOX 313
810 00 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: martin.turcan@flaw.uniba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4616-6730>